

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ФАКУЛЬТЕТ ГІРНИЧОЇ СПРАВИ, ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА БУДІВНИЦТВА
КАФЕДРА НАУК ПРО ЗЕМЛЮ

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри

_____ Олена ГЕРАСИМЧУК
(підпис) (ініціали, прізвище)

« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

зі спеціальності 103 «Науки про Землю
на тему: «Аналіз перспектив рекреаційного землекористування в межах
урбанізованих територій Житомирщини»

Виконав: студент IV курсу, групи ЗНЗ-20

КЛІОБ Артем Вікторович _____
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

ГЕРАСИМЧУК Олена Леонтіївна _____
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

Рецензент: кандидат технічних наук, доцент

СКИБА Галина Віталіївна _____
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить
результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають
посилання на відповідне джерело.

Студент _____
(підпис)

Житомир – 2024 рік

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ФАКУЛЬТЕТ ГІРНИЧОЇ СПРАВИ, ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА БУДІВНИЦТВА

КАФЕДРА НАУК ПРО ЗЕМЛЮ

ЗАТВЕРДЖУЮ

зав. кафедри наук про Землю

_____ Олена ГЕРАСИМЧУК

23 лютого 2024 р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

Студента КЛІОБА Артема Вікторовича

Тема роботи: «Аналіз перспектив рекреаційного землекористування в межах урбанізованих територій Житомирщини»

Затверджена _____ Наказом _____ університету _____ від 23 січня 2024 р.
№ 21/с _____

Термін здачі студентом закінченої роботи 31 травня 2024 р. _____

Вихідні дані роботи (зазначається предмет і об'єкт дослідження) _____

Об'єкт дослідження – процес формування рекреаційного землекористування у межах територій міст в умовах розвитку ринкових земельних відносин _____.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні, методичні та прикладні аспекти еколого-економічного обґрунтування розвитку рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст.

Консультанти з кваліфікаційної роботи із зазначенням розділів, що їх стосуються

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
I	ГЕРАСИМЧУК Олена	27.02.2024	27.02.2024
II	ГЕРАСИМЧУК Олена	01.03.2024	01.03.2024
III	ГЕРАСИМЧУК Олена	01.04.2024	01.04.2024
IV	ГЕРАСИМЧУК Олена	30.04.2024	30.04.2024

Керівник _____
(підпис)

Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Аналітичний огляд літературних джерел за темою дослідження	27.02.2024 – 18.03.2024	Виконано
2.	Стан та особливості використання земель рекреаційного призначення у містах	18.03.2024 – 08.04.2024	Виконано
3.	Напрямки розвитку рекреаційного землекористування урбанізованих територій	08.04.2024 – 03.05.2024	Виконано
4.	Підготовка висновків	03.05.2024 – 13.05.2024	Виконано
5	Підготовка презентації	13.05.2024 – 05.06.2024	Виконано

Студент

(підпис)

Керівник

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1.	7
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ.....	7
1.1. Теоретичні аспекти рекреаційної діяльності	7
1.2. Теоретичні основи функціонування міських територій	18
РОЗДІЛ 2.	27
СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У МІСТАХ	27
2.1. Переваги розвитку зон рекреації у містах.....	27
2.2. Особливості використання земель рекреаційного призначення урбанізованих територій	30
РОЗДІЛ 3	34
НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ	34
3.1. Раціональна організація урбанізованих територій.....	34
3.2. Основні напрями формування та регулювання рекреаційного землекористування урбанізованих територій.....	46
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49

ВСТУП

Актуальність теми. Однією із функцій національних природних парків, поруч із збереженням та відтворенням ландшафтного та біотичного різноманіття, є надання можливості для відпочинку та оздоровлення населення. Слід зазначити, що ця сфера послуг має вагоме економічне підґрунтя для розвитку об'єктів природно-заповідного фонду. Водночас розвиток рекреації супроводжується наростанням антропогенного тиску на заповідні території. Необґрунтований розвиток рекреації на заповідних територіях призводить до порушення стану екологічної рівноваги та служить причиною порушення екологічної та техногенної безпеки регіону (надмірне забруднення ґрунтів та водотоків, порушення ландшафтів, знищення рослинного і тваринного світу, виникнення пожеж, тощо).

Для оцінки екологічного стану рекреаційних територій та прогнозування рекреаційного навантаження досить перспективними критеріями можуть бути санітарно-гігієнічні та мікробіологічні показники, які ще недостатньо використовуються для таких цілей.

Саме тому пошук та створення обґрунтування ступеня відповідності наявних або прогнозованих екологічних умов збереження здоров'я людини, забезпечення сталого соціально-екологічного розвитку та потенціалу держави; збереження та відновлення навколишнього середовища в процесі розвитку рекреаційних територій об'єктів природно-заповідного фонду, є актуальною проблемою, аналіз якої здійснено в кваліфікаційній роботі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз, оцінка та дослідження особливостей функціонування рекреаційного землекористування урбанізованих територій відповідно із засадничими принципами сталого розвитку.

Відповідно до мети було поставлено такі завдання:

- дослідити сутність формування рекреаційного землекористування у

межах територій міст;

- здійснити аналіз еколого-економічних та соціальних проблем рекреаційного землекористування великих міст й обґрунтувати основні напрями його вдосконалення;

- виявити тенденції розвитку рекреаційного землекористування Житомирського регіону, його соціально- економічних і екологічних наслідків;

- виконати оцінювання рекреаційного потенціалу землекористування міських територій.

Об'єктом дослідження є процес формування рекреаційного землекористування у межах територій міст

Предмет дослідження – обґрунтування розвитку потенціалу рекреаційного землекористування у межах територій міст.

Методи досліджень. Під час виконання кваліфікаційної роботи були застосовані загальнонаукові (аналіз, синтез, логічної побудови), емпіричні (спостереження, порівняння, експеримент), *фізіологічні* (біотестування), *статистичні* (статистичний аналіз).

Емпіричну основу дослідження складають звіти Державної екологічної інспекції про результати здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, наукова література за темою дослідження.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 30 джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 52 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Теоретичні аспекти рекреаційної діяльності

Глобальні процеси розвитку суспільства привели до посилення урбанізації, і темпи зростання міського населення стали істотно перевищувати загальний приріст населення планети. У другій половині XX ст. щорічне зростання чисельності населення міст становило 4%, а загальне зростання населення світу – 1,7% [11]. Дійсно, процес урбанізації в сучасному світі має стійку тенденцію до збільшення: якщо в 1950 році 30% населення світу проживало в містах, то в 2014 році вже 54% стали їхніми жителями і, згідно з прогнозами, до 2050 року населення світу сягне 10 млрд, з них дві третини проживатиме в містах [2]. Слід зазначити, що схеми поширення значних міст не збігаються з їхніми адміністративними межами, натомість демонструють фактичну урбанізацію міських агломерацій, і нині міські агломерації концентрують близько 75% світового споживання енергії і продукують 80% викидів парникових газів у всьому світі. Загалом урбанізацію на початку XXI ст. можна охарактеризувати як глобальний соціально-економічний процес, який супроводжується глибокими антропогенними змінами довкілля, заміною природних екосистем урбо- і техносистемами. Процеси урбанізації впливають на розміщення населення, його демографічну структуру, рівень життя, здоров'я, соціальні умови. Крім того, прагнення до забезпечення високих темпів економічного зростання на урбанізованих територіях приводить до забруднення і деградації навколишнього середовища, що зумовлене необхідністю концентрації багатогранності форм і видів господарської діяльності, посилення взаємозв'язку між різними сторонами суспільних відносин. Отже, варто звернути увагу на те, що важливою характеристикою урбанізованих територій є значний вплив життєдіяльності міст на

землекористування і довкілля, що приводить до зниження привабливості екосоціосистем, актуалізується проблема озеленення територій та зменшення місць для рекреації населення. Водночас посилення антропогенної дії на природні (в т.ч. земельні) ресурси потребує проведення дій із відновлення і збереження рекреаційного потенціалу. У такому ключі дослідження питань, що стосуються рекреаційного землекористування урбанізованих територій, залишаються не досить висвітленими та потребують осучаснення.

Окремі аспекти дослідження щодо функціонування, регулювання розвитку урбанізованих територій, використання земельних ресурсів та землекористування, рекреаційної діяльності є об'єктом вивчення у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених: В.І. Азара, Е. Говарда, Дж. Джібса, І.В. Зоріна, Г.М. Лаппо, В.С. Преображенського, Н.Ф. Реймерса, Н.М. Ступеня, А.М. Третьяка, Л.М. Черчик та інших. Проте комплексні багатоаспектні дослідження щодо рекреаційного землекористування урбанізованих територій потребують подальшого напрацювання.

Інтенсивне зростання міст у XX ст. та концентрація основної частки населення на обмежених територіях породили комплекс проблем, у тому числі і загальну проблему виживання людства. За даними ООН, уся площа урбанізованої території планети у 1980 році становила 4,69 млн кв. км, у 2010 році – 8,95 млн, а за прогнозами до 2070 року сягатиме 19 млн кв. км, або 12,8% всієї і більше 20% життєпридатної території суші. Фундаментальним зрушенням в укладі життя стало виникнення мегаполісів: у 1990 році налічувалося всього 10 міст із населенням понад 10 млн осіб, але до 2017 року їхня кількість зросла до 34, а їх населення становить приблизно 12% населення світу. У 2007 році вперше в історії похитнулася світова рівновага між міським та сільським населенням, коли більша частина населення світу проживає в містах, ніж за їх межами, а на початку XXI століття міста забезпечували більше половини світового ВВП, і таке економічне домінування продовжує стимулювати їхнє подальше зростання [3]. Такі тенденції зростання урбанізованості територій сприяють впливу на навколишнє середовище і

посилюють навантаження на обмежені земельні ресурси. Обмеженість земельних ресурсів сприяє обмеженості просторового і територіального розвитку міст, тобто в умовах посилюючої антропогенної дії на природне середовище міста стикаються з проблемою межі зростання розвитку структурного, просторового, економічного, технічного характеру і як наслідок – дефіцитом придатних для будівництва земель, що приводить до зростання вартості міських земель та їхньої інвестиційної привабливості. Крім того, подальше розростання міст приведе і до скорочення деяких більш продуктивних угідь та супроводжується низкою проблем, насамперед екологічних, які пов'язані із забрудненням довкілля, обмеженістю природних ресурсів, зникненням цінних природних і рекреаційних комплексів, втратою культурного та історичного надбання, підвищенням соціальної напруги тощо. Земельні ресурси є одним із компонентів довкілля, базисом для здійснення рекреаційної діяльності та формування особливого типу суспільної організації території, оскільки в сучасних умовах організація рекреаційної діяльності, що не має екологічного обґрунтування, приводить до деградації природних рекреаційних ресурсів, погіршення стану екосистем. Крім того, в умовах зростання рекреаційного впливу на природні і культурні комплекси, розширення техногенного інфраструктурного навантаження на рекреаційні території актуальним є питання щодо еколого-економічного обґрунтування ефективного і збалансованого землекористування, а його екологізація є однією із найважливіших проблем сучасного розвитку. На фоні зростаючого забруднення довкілля на урбанізованих територіях підвищену увагу слід надавати пошуку ефективних шляхів оздоровлення не лише міського середовища існування, але і надання якісних рекреаційних послуг населенню та розширенню масштабів для рекреаційного землекористування. Значення для населення рекреації як базового елементу у відтворювальному процесі впливає з аналізу цього поняття. У найбільш широкому трактуванні рекреація (від лат. *recreatio* – відновлення) – це відпочинок, відновлення сил людини, витрачених у процесі праці, задоволення естетичних і духовних потреб.

Поняття рекреації визначає сутність рекреаційної діяльності, тобто діяльності, спрямованої на реалізацію рекреаційних потреб, відновлення і розвиток фізичних і духовних сил людини і характеризується цінністю не тільки результатів, а й самого процесу. Рекреаційна діяльність передбачає активну взаємодію людини і природи, не пов'язаної з виробничою діяльністю, та займає чинне місце в задоволенні потреб суспільства [4]. Поняття рекреаційного потенціалу урбанізованих територій включає в себе сукупність всіх засобів і можливостей території (з урахуванням ресурсів суміжних територій) для задоволення потреб міського населення та прилеглих територій у відновленні сил організму і відпочинку. Відповідно, потреби населення урбанізованих територій у відпочинку і відновленні, за комплексом причин економічного, психологічного, фізіологічного характеру, спрямовані насамперед на наявний потенціал територій для рекреації, рекреаційні ресурси й об'єкти інфраструктури. у такому ключі рекреаційні території розглядаються нами не просто як категорія земель, а швидше як якісна категорія, що відображає мету віднесення конкретної місцевості (земельної ділянки, її частини) для задоволення потреб населення у відпочинку. У зв'язку з цим зазначаємо, що рекреаційні території розміщуються практично на всіх категоріях земель, передбачених Земельним Кодексом України. Так, стаття 19 Земельного кодексу визначає дев'ять категорій земель за основним цільовим призначенням: землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісгосподарського призначення; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення [1]. Чинний Земельний кодекс України дає «Визначення земель рекреаційного призначення», тобто до земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. Стаття 51 ЗКУ встановлює «Склад земель

рекреаційного призначення». Так, до земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації [1]. Тож визначення земель рекреаційного призначення, наведене у статті 50 Земельного Кодексу, є недосконалим, оскільки використовуватися для організації відпочинку населення, туризму і проведення спортивних заходів можуть землі будь-якої категорії, що не означає їхню належність до земель рекреаційного призначення. Так, дачні та садові ділянки можуть розміщуватися на землях сільськогосподарського призначення, тому логічно їх вважати рекреаційними землями, у складі земель житлової та громадської забудови наявні місця відпочинку (парки, сквери, міські ліси, стадіони, спортивні майданчики тощо). На землях промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони також повністю можливе і допустиме існування рекреаційних територій, оскільки характерне існування низки об'єктів, які забезпечують передбачене трудовим законодавством режими праці і відпочинку співробітників. На землях транспорту розміщуються придорожні готелі, кемпінги та інші місця для відпочинку. Землі лісгосподарського призначення також можуть використовуватися для рекреаційних потреб; стаття 39 Лісового кодексу України передбачає таку категорію лісів, як рекреаційно-оздоровчі ліси, що виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції, а стаття 74 цього Кодексу регулює використання лісів для рекреаційних потреб; частина четверта статті 59 Земельного кодексу України і стаття 64 Водного кодексу України передбачають використання земель водного фонду для рекреації тощо [1]. Окремі категорії у складі земельного фонду становлять

землі оздоровчого призначення, рекреаційного призначення, природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, землі історико-культурного призначення, які потенційно відносяться до використання у рекреаційній діяльності (рис.1.1.).

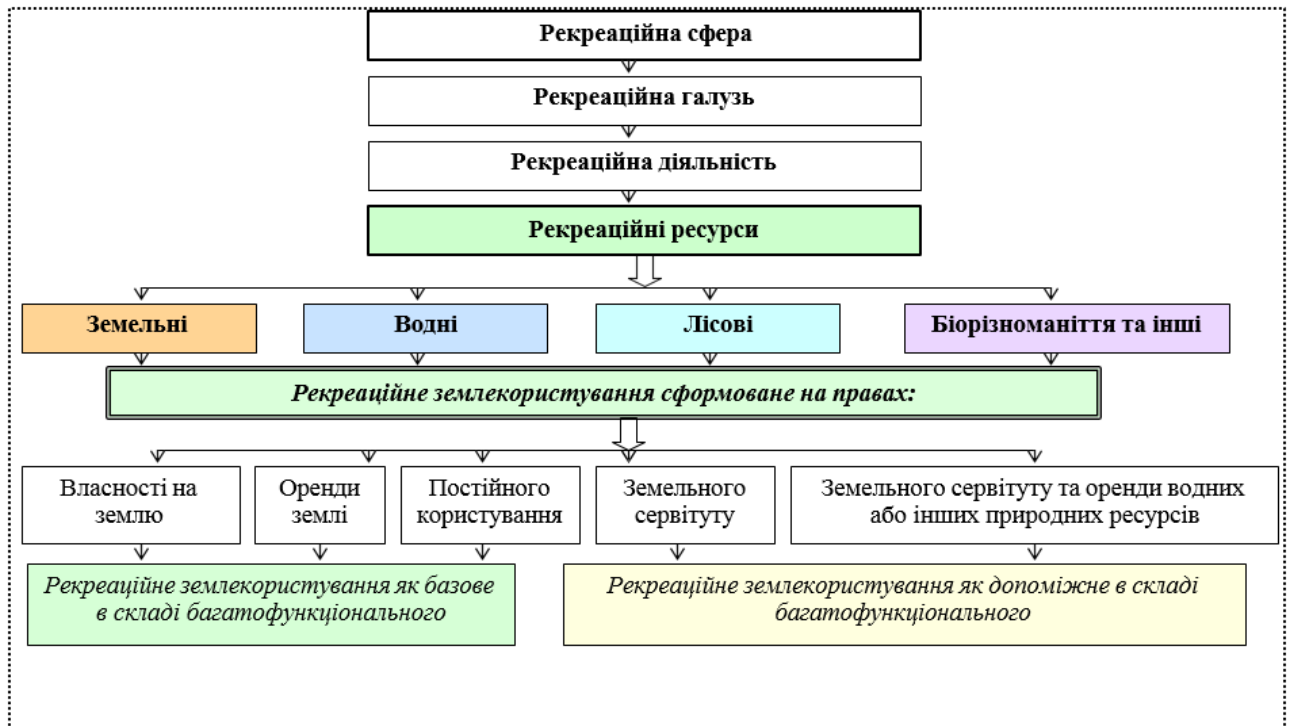

Рис. 1.1. Логічно-змістовна схема понятійно-категоріального апарату рекреації та рекреаційного землекористування

Отже, рекреаційна діяльність у сфері природокористування не може бути зосередженою на обмежених територіях, а потребує значних територій із певними природно-рекреаційними ресурсами [6]. Загалом під рекреаційним землекористуванням слід розуміти порядок, умови і форми використання земель для отримання рекреаційного ефекту. Сутність поняття рекреаційного землекористування згідно з визначенням А.М. Третьяка, Г.В. Гребенник полягає в тому, що рекреаційне землекористування – це частина земної поверхні з визначеними межами у природі (на місцевості), яку використовують на різних правах власності та користування як об’єкт земельних, екологічних, рекреаційних, містобудівних та інших відносин для рекреаційної діяльності [6].

Загальна площа земель України становить 60 354,9 тис. га. Площа земель міст становить 1342,7 тис. га, селищ – 565,6 тис. га, сільських населених пунктів – 5671,3 тис. га., на яких проживає все населення країни. Найбільші

площі населених пунктів зосереджені у Київській, Львівській, Івано-Франківській, Полтавській областях (рис. 1.2).

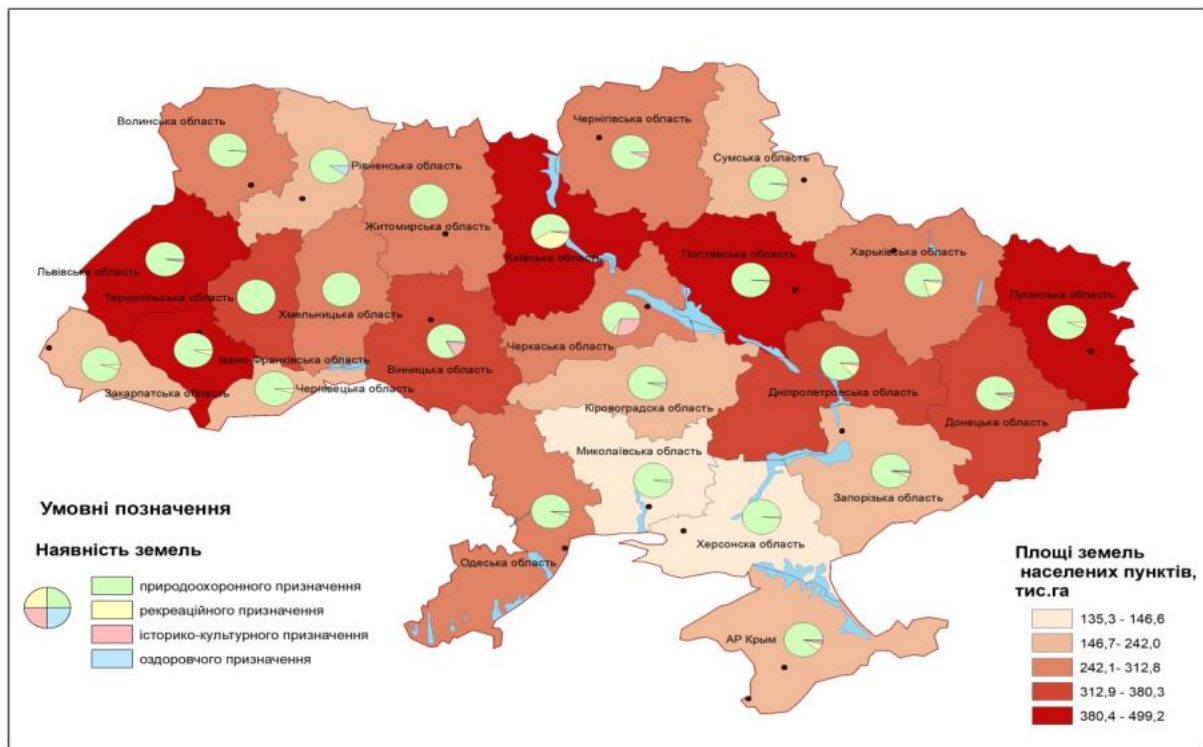

Рис. 1.2. Просторовий розподіл площ земель населених пунктів та наявності земель природоохоронного, рекреаційного, історико-культурного та оздоровчого призначення

Фактично «урбанізація» в Україні триває, попри стрімке зменшення чисельності населення. Протягом останніх двох десятиріч зменшувалося як населення міських населених пунктів, так і сільської місцевості. Водночас зменшення чисельності населення на селі відбувалося швидше, внаслідок чого тривало повільне зростання рівнів урбанізації. В Україні є 458 міст, а більшість міст України мають менш ніж 20000 жителів, основна частина міського населення мешкає у містах із населенням більше 100 000 жителів. Фактично близько 34% міського населення зосереджено у восьми містах (Києві, Харкові, Одесі, Дніпрі, Донецьку, Запоріжжі, Львові та Кривому Розі) [7]. Крім того, якщо в загальному провести розрахунок населення, що мешкає в функціональній приміській зоні цих восьми міст, то вона становила б ще більшу частку міського населення України (62%), оскільки кожне із зазначених

міст є ядром великої міської агломерації. Так, міські агломерації зосереджують у собі приріст міського населення та одночасно є ареалами випереджувачого економічного зростання. Характерними особливостями урбанізованих територій є також те, що їхнє економічне зростання має свої межі, визначається ступенем їхнього впливу на стан довкілля, визначається специфікою екологічних умов, які є найбільш сприятливими для розселення населення і розміщення наукоємних виробництв, що потребують сприятливого екологічного середовища, а ресурси цих територій впливають на їхній розвиток та спеціалізацію. Згідно з даними Державного земельного кадастру, за структурою власників та землекористувачів землі рекреаційного призначення використовують: сільськогосподарські підприємства – 4,9 тис. га; громадяни, яким надано землі у власність та землекористування – 13,2 тис. га; заклади, установи, організації – 4,9 тис. га; промислові та інші підприємства – 0,4 тис. га; підприємства та організації транспорту та зв'язку – 0,1 тис. га; частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони – 0,1 тис. га; організації, підприємства і установи природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення – 32,7 тис. га (в т.ч. природоохоронного – 0,5 тис. га, оздоровчого – 0,1 тис. га, рекреаційного – 32,0 тис. га, історико-культурного призначення – 0,1 тис. га); лісгосподарські підприємства – 46,1 тис. га; підприємства, що повністю належать іноземним інвесторам – 0,1 тис. га; землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування в межах населених пунктів (які не надані у тимчасове користування) – 6,2 тис. га. У складі земельного фонду країни землі рекреаційного призначення становлять 108,7 тис. га, тобто лише 0,2% всіх земель, землі природоохоронного призначення – 2906,1 тис. га, (4,8%), землі історикокультурного призначення – 53,2 тис. га (0,1%), оздоровчого призначення 28,2 тис. га (0,05%). Із загальної площі земель населених пунктів – 7579,6 тис. га, землі рекреаційного призначення становлять 50,0 тис. га, землі природоохоронного призначення – 126,6 тис. га, землі історико-культурного призначення – 6,0 тис. га, оздоровчого призначення 6,8 тис. га. Водночас, за

оцінками [8] загальна площа земель, яка може бути використана в рекреаційній діяльності (без радіаційно забруднених) становить близько 12,8% території України, а їх концентрація зосереджена переважно у Причорноморському, Карпатському, Подільському, Поліському та інших регіонах країни. Слід зазначити, що рекреаційне землекористування представляє собою доволі складну систему, що відображає собою багатогранність видів рекреаційної діяльності та зумовлена властивостями землі як унікального і важливого природного ресурсу, що виконує різні функції. Головною умовою організації рекреаційних територій є наявність на земельній ділянці природних рекреаційних властивостей і придатність даної земельної ділянки для організації певних видів рекреаційної діяльності. Стрімкий розвиток урбанізації потребує посиленої уваги до питань рекреаційного землекористування як складової частини рекреаційного природокористування. Найбільш пріоритетним є питання щодо використання урбанізованих територій з рекреаційною метою. Так, урбанізовані ландшафти відрізняються практично повністю зміненним природним середовищем, але при цьому потреби у відпочинку, відновленні сил людини необхідно щоденно, а виїзди за місто з метою відпочинку часто доволі проблематичні. Тому необхідно використовувати наявні території в межах міст за умов ретельно розроблених програм використання їхнього рекреаційного потенціалу. Однією із таких програм може бути методика ландшафтного планування. Втім, на тепер немає єдиної системи картографування рекреаційних можливостей та потенціалу територій, а наявні лише окремі їхні елементи. У сучасних умовах є об'єктивна необхідність проведення рекреаційного картографування, що є основою для розроблення регіональних програм розвитку рекреації та туризму. Досвід ландшафтного планування території в рекреаційних цілях спирається на механізм функціонального зонування і картографування. Згідно з методикою ландшафтного планування, на початковому етапі здійснюється інвентаризація рекреаційних можливостей території, що в подальшому знаходить відображення під час картографування.

Створення та підтримання гармонійного розвитку суспільства і природи є важливою проблемою у науковій сфері і в державних, а також галузевих програмах. Урбанізація є певним процесом концентрації й інтеграції людської діяльності та впливає на природні комплекси в межах міст [1, 2]. Майже 2% світової поверхні суші урбанізовано, а близько 25% – задіяно у сільському господарстві, діяльність людини спричинила вилучення 40% первинної біотичної продукції Землі. Сукупність таких обставин вимагає обґрунтування нових та актуалізацію існуючих стратегій використання природних ресурсів, відтворення та охорони. Одним із інструментів вирішення таких надскладних проблем є землеустрій. В контексті сталого розвитку, землеустрій має стати основою для створення відповідних національних програм оптимізації землекористування, природокористування та охорони навколишнього середовища [3]. Брак планових матеріалів та невизначеність на місцевості меж земельних ділянок, як наслідок відсутність зареєстрованих у Державному земельному кадастрі земельних ділянок зелених зон у містах, зокрема і парків як складової частини зелених зон, призводить до порушення земельного та природоохоронного законодавства при їх використанні. Це стосується незаконного відчуження під будівництво частин територій заповідників, парків, скверів, тощо. В сучасних умовах проблеми належної охорони та раціонального, ефективного використання земель природно-заповідного призначення, а також земель рекреаційного призначення пов'язані із проблемами екологічної безпеки, забезпечення якої є пріоритетним завданням і обов'язком держави. Проблеми розвитку землекористування та охорони земельних ресурсів потребують детального розгляду, в той же час більшість земельних ділянок зелених зон міст, серед яких парки, досі залишаються не сформовані та не оформлені в установленому законодавством порядку [4]. Поняття «земельна ділянка», в свою чергу, має включати в себе визначені чинним законодавством умови. Відповідно до частини першої статті 79 Земельного кодексу України земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленними межами, певним місцем [5] розташування, з визначеними щодо

неї правами. Тобто поняття «земельна ділянка» включає в себе три ознаки: – установлені межі; – місце розташування; – визначені на неї права. Формування земельної ділянки полягає у визначенні земельної ділянки як об'єкта цивільних прав визначення її площі, меж та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру (частина перша статті 791 Земельного кодексу України [1]). До земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки – зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів (в тому числі парків відпочинку);

- навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас;
 - земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів;
 - будинків рибалок і мисливців;
 - дитячих туристичних станцій;
 - дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів;
 - земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації.
- Аналіз нормативної бази щодо відведення та використання парків відпочинку, як складової земель рекреаційного призначення показав недосконалість нормативно-правового забезпечення формування земельних ділянок під парками, постає також завдання проведення інвентаризації, планувального та правового закріплення рекреаційних земель особливо у населених пунктах з урахуванням вимог формування та розвитку рекреаційного середовища, а також необхідним є прийняття Закону України «Про землі рекреаційного призначення». Державна реєстрація земельних ділянок парків відпочинку та інших видів парків в Державному земельному кадастрі та взагалі реєстрація земельних ділянок рекреаційного призначення та речових прав на них в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно має становити більш масовий характер, задля чіткого визначення на місцевості меж сформованих земельних ділянок цієї категорії земель, що унеможливить використання їх не за цільовим призначенням, особливо це актуально для

урбанізованих територій. Застосування ГІТ, САД-систем, автоматизованих систем для ведення Державного земельного кадастру, веб-ресурсів з публічним відображенням зелених зон, Державного лісового кадастру та інших кадастрових систем і баз даних доцільно об'єднувати та забезпечити кореспондування між різними кадастрами задля врахування рекреаційних та природоохоронних потреб та актуалізації даних.

1.2. Теоретичні основи функціонування міських територій

За показниками ООН, загальна площа міської території планети в 1982 році складала 4,7 млн км², у 2011 році - 9,04 млн км², а за передбаченнями до 2060 року досягне 20 млн км², або 13,7% від загальної та більше 25% придатної для життя площі землі. На початку 21 століття міста забезпечували більше половини світового ВВП, і їх економічне домінування продовжує зростати [29]. Тенденція до збільшення частки урбанізованих територій неминуче позначиться на стані навколишнього природного середовища, яке зазнаватиме все більшого антропогенного та техногенного впливу. Значного негативного впливу зазнаватимуть і обмежені земельні ресурси. Обмеженість земельних ресурсів не сприяє просторовому та територіальному розвитку міст. Отже в умовах посилення антропогенного впливу на навколишнє середовище великі міста зіштовхуються з питанням меж, зростання структурного, просторового, технічного характеру та як результат – відсутність придатних земель для будівництва. Це в свою чергу викликає зростання інвестиційної привабливості міських територій, а отже і їх вартості. Наступний етап зростання міст приведе до скорочення частини більш продуктивних земель і буде супроводжуватися низкою проблем, насамперед екологічних, що пов'язані із забрудненням навколишнього середовища, обмеженістю природних ресурсів, зникненням цінних природно-рекреаційних комплексів, утратою культурно-історичної спадщини тощо.

Україна відноситься до країн з високою урбанізацією. Згідно даних Державної служби статистики України [11], станом на 2020 рік міське населення складало 70,39%, а сільське – 29,61%. Для зіставлення, у 1990 р. міське населення складало - 68,79 %, а сільське – 31,21 %. У Європі частка міського населення вже переважає 75%. За ступенем урбанізації Україна посідає 25 місце серед європейських країн.

За останні два десятиліття населення України значно скоротилося, а війна призвела до різкого скорочення населення країни. Більш аргументована оцінка демографічного розвитку України може бути дана лише після припинення бойових дій, суцільного перепису населення та перебудови демографічних даних за міжпереписний етап [11].

На фоні зростаючої динаміки ступеня загальної урбанізації в Україні спостерігається значне зменшення міського населення у найбільших містах України, крім Києва, приміром пришвидшена депопуляція в Дніпрі, який втратив статус міста-мільйонника. Невизначна ствердна динаміка процесів урбанізації в Україні є результатом не тільки зросту абсолютної кількості мешканців наявних міст, а й переведення до категорії міст інших категорій.

Серед країн Європи Україна характеризується порівняно високою густиною населення. Цей показник по країні складає 70,5 чол./км², тоді як середньоєвропейський показник становить 67 осіб/км². Найбільша густина населення спостерігається в промислово розвинених та гірських областях.

Варто зауважити, що вирішальний вплив на розміщення жителів має ступінь соціально-економічного розросту регіонів, вагомою мірою викликаний кліматичними умовами і екологічним становищем. Відтак, у густонаселених західних регіонах України – Івано-Франківській, Закарпатській, Чернівецькій – густина населення гірських районів суттєво різниться від такої в цих регіонах загалом.

В Україні 461 місто, більшість яких мають менше 20 тис. жителів, а більшість міського населення проживає в містах з населенням понад 100 тис.

Реально близько 34% міського населення сконцентровано у великих містах країни.

Міста з їхньою потужною соціально-економічною та інженерною інфраструктурою є одним з головних чинників деградації навколишнього середовища. Вони утворюють 80% усіх викидів, третину світового забруднення навколишнього середовища, виготовляють близько 3 млрд. тонн твердих побутових відходів щорічно. Також слід врахувати, що забруднююча дія прослідковується на дистанції 50 км від них. Як наслідок, міста змінюють середовище і утворюють антропогенний ландшафт великих територій. Отже, високі швидкості урбанізації привели до розвитку ряду соціально-економічних, демографічних та екологічних протиріч у межах існуючих промислових комплексів.

Поняття «урбанізація» включає якісні трансформації в житті нинішнього суспільства, які виявляються в перетворенні його на міський характер праці та способу життя. У даний контексті слід зауважити, що саме поняття «урбанізація» посліднім часом істотно трансформувалося: все більше пов'язується зі зростом міської площі, чисельності населення, а також формуванням і все активнішим розповсюдженням своєрідного способу життя, властивого для великих нинішніх міст. Водночас урбанізація все дужче стає інтегруючим чинником та структурною частиною у контексті формування сучасного економічного та соціокультурного терену, що визначає піднесення глибоких соціальних та просторових трансформацій у межах постіндустріального суспільства. Поступово з'являються нові переконання щодо урбанізації як антропокультурного і просторового процесу, ознаки якого значною мірою виділяються територією її прояву. Урбанізація розглядається як неупереджений процес, пов'язаний з необхідністю забезпечення зростаючому населенню умов для зручного, здорового життя та всебічного розвитку. Формування урбанізованої території є наслідком активізації соціального, економічного, екологічного розвитку, розповсюдженням міського способу життя, формування нових форм і просторових побудов розселення. Розвиток

міських територій допомагає процесу суттєвого підняття ролі міст у суспільному житті, що характеризується концентрацією усе більшої частки жителів в окремих центрах, інтенсифікацією та різноманітністю форм територіального розвитку, модернізацією умов життя, трансформацією соціокультурного середовища та формування нових понять.

Отже, функціонування та розвиток міських територій є результатом трансформацій економічного та соціального простору, допомагає формуванню середовища для підвищення рівня економічних інновацій та піднесенню людського капіталу.

1.3. Еколого-економічні та соціальні проблеми рекреаційного землекористування урбанізованих територій

Базовим елементом будь-якого землекористування вважається земельна ділянка, що згідно зі ст. 79 Земельного кодексу України [26], є частиною земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, визначеними щодо неї правами (цільове призначення, дозволене використання), а також характеризується ознаками, відображеними у документах і матеріалах Державного земельного кадастру [246].

Підсумовуючи викладене та використовуючи підхід до визначення землекористування А. М. Третяка, В. М. Другак та інших, можна констатувати, що під землекористуванням слід розуміти інтегровану систему, яка включає [21, 26]:

1) частину єдиного земельного фонду (земельна територія, земельна ділянка та права на них), надану державою або набуту у власність чи оренду окремим володільцем або користувачем для господарської чи іншої мети, межі якої визначені на місцевості;

земельний об'єкт права, економічних, екологічних, містобудівних, сільськогосподарських та інших земельних відносин, на який землекористувачеві виданий документ, що посвідчує право на землю з

установленими межами, площею, складом угідь, майнових об'єктів і за потреби – геодезичними координатами межових знаків, визначених у натурі;

2) використання людиною (суспільством) інтегрального потенціалу природної території, яка включає всі ресурси на відповідній ділянці геопростору, є складовою суспільно-територіального комплексу різних ієрархічних рівнів земельного устрою і призводить до ускладнення його структури, що відображається у процесі регулювання суспільних, земельних, екологічних та інших відносин. Відповідно, система природно-рекреаційного землекористування передбачає ресурсозберігаючий, відтворювальний, природоохоронний та господарський аспекти [41, 126], тобто поняття рекреаційного землекористування також ширше, ніж земельна ділянка.

По-перше, рекреаційне землекористування може складатися як з однієї, так і кількох земельних ділянок. Під рекреаційним землекористуванням територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг ми розуміємо земельний масив, який частково (земельні ділянки прибережних захисних смуг) офіційно закріплений за користувачем земель водного фонду для водогосподарських цілей, та частково ділянки, що перебувають у користуванні інших суб'єктів землекористування (зокрема, рекреаційного), мають чіткі межі та юридичний статус [143, с. 37].

По-друге, рекреаційне землекористування неоднорідне за характером прав власності на землю та інші природні ресурси. Це означає, що земельні ділянки, які формують рекреаційне землекористування територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, можуть мати різний правовий статус [143, с. 37]. Так, території водоохоронних зон і прибережних захисних смуг ріки Дніпро характеризуються неоднорідним землекористуванням – земельними ділянками різних форм власності – приватної, державної і комунальної.

По-третє, види, характер та інтенсивність використання земель у межах землекористування територій водоохоронних зон та прибережних захисних смуг можуть бути різними, особливо у містах. Це стосується характеру складу

угідь, наявності природних ресурсів, екологічної ситуації, правового режиму, обмежень і обтяжень [13]. В умовах міського рекреаційного землекористування така неоднорідність потребує особливого підходу до організації території, яку використовують для рекреаційної діяльності [13].

Згідно із дослідженнями ФАО, відповідні типи землекористування, зокрема водогосподарський та рекреаційний, виконують такі основні функції [6]:

- *екологічну*: водогосподарська діяльність і відповідний тип землекористування можуть мати як позитивний, так і негативний ефект щодо навколишнього природного середовища. Багатофункціональний підхід дає можливість визначити пріоритети для оптимізації взаємозв'язку між використанням водних ресурсів та біологічно-фізичними властивостями довкілля;
- *економічну*: водогосподарське землекористування залишається принциповим елементом збалансування життєдіяльності населення та операційної діяльності економіки;
- *соціальну*: підтримання й динамізм життя населення та покращення його якості [6].

В екологічному аспекті багатофункціональний характер рекреаційного землекористування сприятиме відновленню порушених екосистем (оскільки воно відноситься до екологостабілізаційного), в економічному – формуванню цивілізованих ринкових рекреаційних земельних відносин у межах територій (у зв'язку з наданням рекреаційних послуг), а в соціальному – залучення всіх суб'єктів (місцевих жителів, землевласників, землекористувачів і т. д.) до прийняття ефективних управлінських рішень з досягнення сталого рекреаційного землекористування [13].

Проте загальні цілі багатофункціонального розвитку рекреаційного землекористування в межах урбанізованих територій є різними (рис. 1.4).

Іншим аспектом вважатиметься поширення в містах специфічних природоохоронних видів землекористування, що закріпленні за певними територіями відновлюваних функцій, які повинні забезпечити екологічну

рівновагу, збереження біорізноманіття та сприяти сталому розвитку міських територій [143, с. 39].

У цьому контексті науковці пропонують поділ функцій землекористування в загальному аспекті [5], на:

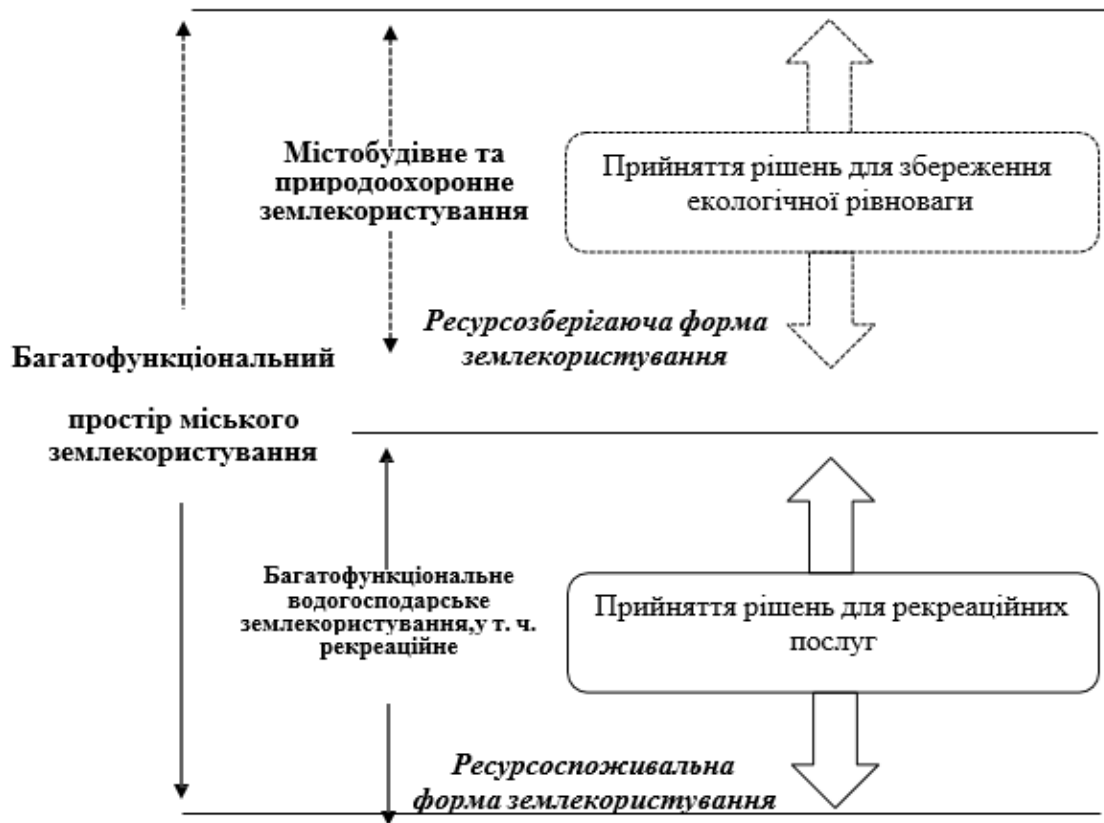

Рис. 1.4. Логічно-змістовна модель багатфункціонального характеру міського землекористування

соціальна:

- культурна (ландшафтна ідентичність, пейзаж та культурна спадщина): ландшафтна естетичність, якість та цінність місцевої культури і традицій;
- людське здоров'я та відпочинок (духовне і фізичне): доступ до рекреаційних послуг і факторів;
- працевлаштування у сферах діяльності, що пов'язані з використанням природних ресурсів;

економічна:

- забезпечення простором для проживання;
- використання земельних ресурсів для сільськогосподарського виробництва;
- забезпечення простором для транспортної та інженерної інфраструктури;

екологічна:

- забезпечення абіотичними ресурсами: роль землі в регулюванні якості атмосферного повітря, ґрунтових вод та запасі мінеральних ресурсів;
- забезпечення біотичними ресурсами: здатність землі підтримувати генетичне та видове біорізноманіття;
- підтримання екосистемних процесів: роль землі в регулюванні природних гідрологічних циклів та процесів відновлення поживних речовин у ґрунті [5].

У вітчизняній літературі утвердилося уявлення про близькість понять рекреація і туризм, а в більшості публікацій – про їх тотожність, але якщо більш точно, то рекреація включає туризм, екскурсії і відпочинок без переміщення зі звичайного середовища існування. Таким чином, туризм є найважливішою складовою частиною рекреації. Усі терміни, що містять слово рекреаційний, орієнтовані переважно на питання, пов'язані з туризмом або відпочинком взагалі. Одне з найбільш ґрунтовно розроблених понять, що ввійшли в 80-і рр. навіть до шкільної програми – це рекреаційні ресурси. Інше розуміння рекреація за кордоном, яке стало активно впроваджуватися в українську мову. В англійській туристичній літературі під рекреацією розуміють сукупність явищ і процесів, пов'язаних із відновленням сил у процесі відпочинку й лікування. Тому англomовне recreation and tourism треба сприймати скоріше як відпочинок і туризм [15].

Однак у сучасній туристичній літературі постійно використовується словосполучення рекреація і туризм, що для української мови є нонсенсом, оскільки туризм – це складова рекреації. Більше того, почали виділяти рекреаційний туризм, що у традиційному розумінні цих термінів є тавтологією. Відбувається витіснення терміна рекреаційні ресурси, який достатньо розроблений і має зрозумілий зміст. Замість рекреаційних ресурсів застосовується термін туристичні ресурси, сутність і теорія якого ще не розроблені, а власне визначення дуже нечітке. Нерідко ці поняття розглядають як синоніми, тоді не зрозуміло, навіщо вводити новий термін замість усталеного і теоретично обґрунтованого. Існує твердження, що рекреаційні

ресурси – це частина туристських, що знову ж таки є термінологічною плутаниною, адже туризм є частиною рекреації, а не навпаки. Таким чином, запозичення іноземної термінології без урахування сформованого понятійного апарату в рамках вітчизняної науки і практики призводить, по-перше, до філологічних парадоксів, по-друге, ускладнює виклад матеріалу через смислові суперечності [15].

Рекреаційна діяльність пов'язана з використанням ландшафтів, природних ресурсів (земельних, лісових, водних, фауністичних тощо) і у цьому сенсі конкурує із сільськогосподарським, лісовим, рибальством та іншими видами суспільної виробничої діяльності, де використовуються природні ресурси.

Рекреаційне землекористування, як правило, залежить від наявності земельних ділянок та прав на них (матеріальний і нематеріальний актив), термінів дії і видів прав та якості їх захисту, виду господарської діяльності залежно від режиму використання (цільового, функціонального) земельних та інших природних ресурсів, її ефективності, інституціонального (законодавчо-нормативного, організаційно-управлінського та іншого) середовища, просторових характеристик і багатьох інших факторів та за своєю сутністю є соціо-економічним й екокультурним феноменом сучасності.

РОЗДІЛ 2.

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ У МІСТАХ

2.1. Переваги розвитку зон рекреації у містах

З метою забезпечення нормальної життєдіяльності сучасне суспільство все більше потребує узгодження темпів і характеру свого розвитку з можливостями біосфери, структурною частиною якого є соціум. У місцях найбільшої концентрації населення і господарства, якими є великі міста, багато важливих для людини властивостей природи втрачаються або значно погіршуються, зокрема чистота атмосфери і води, естетичні властивості ландшафтів, доступність природних місць відпочинку тощо.

Оскільки у великих містах природні процеси і навколишнє середовище є найбільш деформованими, існує велика кількість негативних факторів міського середовища, які впливають на якість життя населення. Разом з тим з метою забезпечення нормальної життєдіяльності сучасне суспільство все більше потребує узгодження темпів і характеру свого розвитку з можливостями біосфери, структурною частиною якого є соціум. У місцях найбільшої концентрації населення і господарства, якими є великі міста, багато важливих для людини властивостей природи втрачаються або значно погіршуються, зокрема чистота атмосфери і води, естетичні властивості ландшафтів, доступність природних місць відпочинку тощо.

Оскільки у великих містах природні процеси і навколишнє середовище є найбільш деформованими, існує велика кількість негативних факторів міського середовища, які впливають на якість життя населення. Разом з тим згладжування суперечностей між можливостями розвитку виробництва та обмеженими можливостями природного середовища повинно здійснюватися в рамках обґрунтованої еколого-економічної міської політики.

На наш погляд, проблема рекреаційного землекористування великих міст повинна розглядатися у взаємозв'язку з принципами і завданнями міської еколого-економічної політики, адже в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг воно є важливим елементом міського простору, що бере участь у формуванні сприятливого навколишнього середовища.

Завдяки багатофункціональному призначенню рекреаційного землекористування воно є необхідним елементом міського середовища, що забезпечує його екологічну комфортність (рис. 2.1.).

Рис. 2.1. Класифікація функцій зелених насаджень і водних об'єктів з урахуванням їх комплексного значення для життєдіяльності великих міст

На основі подальшого дослідження підходів до визначення економічної цінності природних об'єктів і ресурсів розглянемо положення про те, що зелені насадження і водні об'єкти підвищують економічну цінність рекреаційного землекористування міст, яка знаходить своє відображення в категорії повної економічної цінності рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, у тому числі цінність прямого і непрямого використання, відкладеної альтернативи, успадкування та наявності озелененої території.

Цінність для непрямого використання включає величину попередженого економічного збитку від забруднення водних об'єктів завдяки асиміляційній і зв'язувальній функції водних об'єктів та зелених насаджень та величину рекреаційної й естетичної цінності рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, визначену методом витрат для оздоровлення. Цінність відкладеної альтернативи пов'язана зі збереженням можливості одержати пряму або опосередковану вигоду від користування екологічними благами в майбутньому та обчислюється шляхом дисконтування цінності рекреаційного землекористування для оздоровлення. Цінність існування рекреаційних ресурсів і успадкування рекреаційного землекористування виражається через виявлену цінність існування й успадкування зелених та водних об'єктів, отриманої за допомогою методу декларованих переваг.

Таким чином, економічна цінність облаштованого рекреаційного землекористування полягає у підвищенні якості рівня оздоровлення населення в результаті поліпшення санітарно-гігієнічних і рекреаційних умов, а також створення естетично привабливих міських ландшафтів.

Визначення повної економічної цінності рекреаційного землекористування дає змогу розширити традиційний підхід до поняття та місця рекреаційного землекористування.

Для того, щоб рекреаційні ресурси приносили прибуток необхідне державне регулювання та дотримання певних принципів. Основними

принципами є: економічні відносини на засадах ринку, верховенство права, самоуправління, децентралізація, міжнародне співробітництво, різноманітність форм господарювання, соціальність, доступність, збереження екологічної рівноваги, збалансованість природокористування, баланс попит-пропозиція, різноманітність рекреаційних послуг, комплексне використання рекреаційних ресурсів, пошук нових туристичних дестинацій. Відновлення сил людини в сучасних умовах потребує наявності різноманітних рекреаційних ресурсів. Збільшення інтенсивності праці, стресованості на робочому місці, багатозадачність призводять до синдрому хронічної втоми. Найкраще лікування такого стану – повноцінний відпочинок з залученням природних ресурсів. Природні рекреаційні ресурси різноманітні і здатні задовільнити потреби самого вимогливого рекреанта. Слід враховувати, що під час воєнних дій зростає забрудненість ґрунту, вод нафтопродуктами, свинцем. Тому зростає роль державного регулювання та контролю за станом довкілля [13-16].

Для комфортного відпочинку необхідно враховувати ємність території та показник одночасного розміщення рекреантів [17].

2.2. Особливості використання земель рекреаційного призначення урбанізованих територій

У різних містах залежно від конкретних природних умов, розвитку тих чи інших виробництв, особливостей забудови, рекреаційного облаштування, у т. ч. озеленення, тощо формується певна соціально-екологічна ситуація. Її вивчення необхідне, в кожному місті, особливо великому, де відбуваються найбільші зміни в ландшафтно-техногенних системах. Такі дослідження проблем міського землекористування здійснюються поки на недостатньому рівні, що стримує розробку ефективних механізмів оптимізації його стану, вирішення соціально-екологічних проблем розвитку.

Серед численних екологічних наслідків урбанізації землекористування водоохоронних зон одними з найбільш помітних є зміни гідрологічного і

гідрохімічного режимів водних об'єктів. Зростання і розвиток міст призводить до суттєвих змін умов формування стоку в результаті перетворення поверхні й зони аерації, створення дренажно-каналізаційних систем. Забудова території, асфальтове покриття та ущільнення ґрунту істотно змінюють умови стоку поверхневих і режим ґрунтових вод. Залежно від особливостей ландшафтного устрою території порушення природних зв'язків між поверхневими і підземними водами можуть спричинити різні негативні наслідки, що слід урахувати у процесі вирішення практично всіх питань містобудівного землекористування.

Найважливіша особливість гідрології міст – організація поверхневого стоку. Одним з основних напрямів організації стоку поверхневих вод у містах є прискорення їх скидання у водоприймач, що здійснюється шляхом будівництва зливової каналізації, гідротехнічних споруд. Коефіцієнт стоку з міських територій у результаті цього збільшується в кілька разів, а в окремих випадках – на порядок величин порівняно з неурбанізованими ландшафтами. Кількісні та структурні зміни стоку визначаються в місті в результаті його розвитку різноманітністю антропогенних перетворень ландшафтів, особливостями експлуатації водних ресурсів, станом систем водоспоживання та водовідведення. Найбільше стік залежить від щільності забудови, особливостей розміщення будівель, зелених насаджень, доріг та інших споруд, від підходів до формування регульовального стоку мережі. Помітними можуть бути зміни стоку видатків міста у випадках, коли до вологообігу залучаються підземні води або води, що перекидаються за його межі. На утримання вологи в зоні аерації і режим ґрунтових вод в урбанізованих ландшафтах впливає стан систем водопроводу і каналізації. Втрати води з цих систем можуть суттєво позначатися і на величині поверхневого стоку, особливо в межові періоди.

При вирішенні проблеми охорони навколишнього природного середовища в усіх випадках виходять з таких основних положень:

по-перше, цілеспрямованого розуміння завдань охорони довкілля – раціональної експлуатації природних ресурсів для цілей відпочинку й туризму, захисту або збереження природного генофонду, водоохоронних лісів тощо;

по-друге, комплексного розуміння охорони природних ресурсів, оскільки відновлення природної рівноваги можливе лише шляхом проведення так званих надвідомчих заходів, у тому числі щодо захисту всього природного комплексу;

по-третє, соціально-економічних аспектів проблеми охорони довкілля, які в умовах урбанізованих районів та міських агломерацій мають особливо важливе значення;

по-четверте, із профілактичних міркувань. Раннє розпізнавання ознак порушення в стані природного середовища дає змогу визначити і здійснити комплекс захисних профілактичних заходів. За характером впливу техногенних навантажень на довкілля можна виділити типи порушення її стану за медико-екологічними, ресурсними, інженерно-будівельними, архітектурно-естетичними, територіальними та іншими ознаками. Наслідки медико-екологічних порушень, мабуть, одні з найнебезпечніших, насамперед різні види антропогенних забруднень. Джерела таких забруднень зосереджені у містах промислового і комунально-побутового походження (викиди промислових підприємств, транспорту, побутові відходи і т. д.). небезпека забруднення території визначається:

- характером забруднення, розмірами його джерел і тривалістю їх впливу (одноразові, короткочасні, нерегулярні, довготривалі й постійні викиди);
- розміщенням джерела забруднення по відношенню до оцінюваної території;
- станом систем очищення викидів і стоків, утилізацією відходів;
- розмірами і характером планування міста, щільністю його населення;
- природними умовами території і можливістю прояву екстремальних природних процесів.

Порушення стану природних ресурсів насамперед стосуються води і ґрунтово-рослинного покриву, негативні наслідки яких у багатьох випадках обмежує їх кількість.

На території міст природний ґрунтовий покрив повністю знищується, а на площах, що оточують місто, наприклад у приміських рекреаційних зонах, значно змінюється і частково втрачає своє родючість. Інтенсивне початкове будівництво великих міст і промислових підприємств, їх подальша експлуатація значно змінюють інженерно-геологічний стан районів подальшої забудови, тому варто оцінювати інженерно-геологічні показники у природоохоронному та рекреаційному аспектах як до початку будівництва, так і в період експлуатації промислових і міських споруд, коли виявляються всі інженерні, технологічні, будівельні та планувальні недоліки проєктів. Вони насамперед позначаються на стані ґрунтів та підземних вод, істотно не змінюючи будівельні умови навколишньої території.

Джерела шкідливого впливу на інженерно-екологічні умови – механічні, фізичні, хімічні – можуть згодом спричинити й інші види порушень стану природного середовища, наприклад біологічні. Для цілей будівництва особливо важливо враховувати можливу появу фізичних і хімічних шкод, які найчастіше спричиняють фізичні проблеми поверхні.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ПОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Раціональна організація урбанізованих територій

Рекреація сьогодні стала життєво необхідною формою задоволення потреб людини. Перспективи розвитку рекреації в області зумовлюються дією широкого спектра природних, історико-культурних, соціальних та економічних факторів. Відвідавши наші екосистеми, туристи мають можливість не лише відпочити, але й ознайомитись з цікавими в історичному та ландшафтному плані місцями. Крім того, облаштування рекреаційних пунктів – це захід, спрямований на попередження пожеж у лісових масивах.

Поліський регіон, одним з центрів якого є м. Житомир, характеризується густою сіткою річок. Із, більше ніж 200 річок, які протікають в області, 12 протікають через місто Житомир і його околиці: Тетерів, Гуйва, Гнилон'ять, Кам'янка, Лісова, Путятинка, Крошенка, Рудавка, Кокоричанка, тощо. Три з них, а саме: Тетерів, Кам'янка і Гнилоп'ять мають глибокі каньйони, вздовж яких можна проводити унікальні геологічні екскурсії [18].

Рекреаційні зони багаті на геологічні пам'ятки та пам'ятки природи. Всього в області виділяють 19 геологічних пам'яток. На першому місці стоять скелі Словечансько-Овруцького кряжу, значне місце належить також живописними скелями на річках Тетерів, Гнилоп'ять, Кам'янка в околицях Житомира.

На землях лісогосподарського призначення державних підприємств Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства створено 82 рекреаційних об'єкти. На території області розташовані парки та лісопарки, які облаштовані в межах населених пунктів і є місцем відпочинку містян та гостей регіону.

Для зручності користувачів, як мешканців області, так і відвідувачів з інших регіонів було розроблено інтерактивну карту об'єктів рекреації регіону, яка розміщена у вільному доступі в інтернет ресурсах (рис. 3.1.)

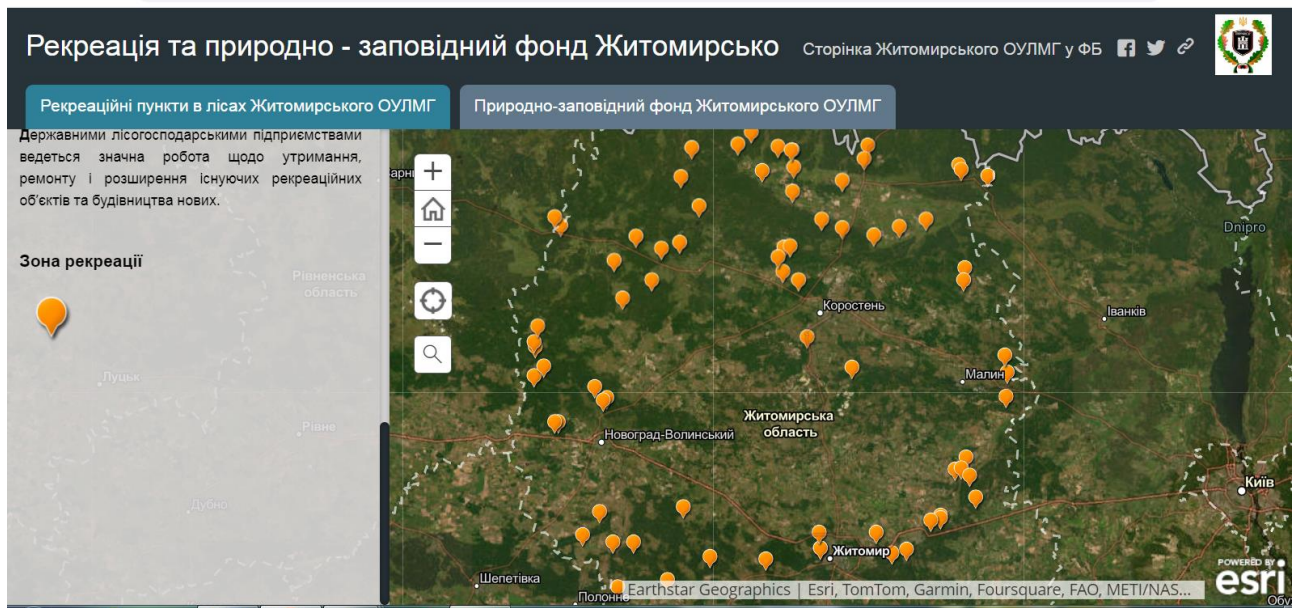

Рис. 3.1. Карта: рекреаційні пункти Житомирщини

Рекреаційне районування території дає змогу з найбільшою ефективністю визначати можливості використання тих або інших територій для рекреації; виділяти нові рекреаційні райони різного порядку; виявляти нові рекреаційні ресурси та інші передумови для розвитку рекреації в ще не освоєних місцевостях; переносити досвід розвитку рекреаційної діяльності з одних районів у інші [15]. Рекреаційне районування можна проводити за допомогою обліку властивостей, сутність яких визначена цілями роботи (дослідження ступеня розвиненості загальнорекреаційних функцій, аналіз структури рекреаційних функцій території, вивчення еволюції форм рекреаційного освоєння тощо). Кожну з цих властивостей можна схарактеризувати за допомогою великої кількості ознак, однак у ході районування неможливо врахувати всі чинники та умови [12]. Є багато підходів до виділення районоутворювальних ознак [1–12], що зумовлено визнанням пріоритетності тих чи інших параметрів рекреаційної території.

Розглянемо найбільш відомі з них.

Парк Древлянський

Упорядкована зона відпочинку на схилах гранітної скелі в м. Коростень, на вершині якої в VIII-XIII розташовувався літописний Іскоростень (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Парк Древлянський, м. Коростень

На місці городища зведено макет дерев'яних укріплень стародавнього міста, встановлено пам'ятник древлянському князю Малу, а на березі річки біля підніжжя скелі – пам'ятник княгині Ользі, яка, за легендою, провела останні роки життя в зруйнованому нею Іскоростені. Глибоке місце на р. Уж, де, за переказами, княгиня любила купатися, відзначено табличкою "Купальня княгині Ольги". На протилежному березі встановлено пам'ятник Добрині Микитовичу, якого вважають уродженцем Коростеня, а також пам'ятник древлянській княжні Малуші і її синові, майбутньому князю Володимирі Великому. Парк Древлянський – улюблене місце прогулянок жителів Коростеня. У вересні тут щорічно проходить Міжнародний фестиваль дерунів. На вході в парк можна побачити пам'ятник деруну.

Андрушівський парк (або парк «Садиба Терещенка»)

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення в Україні. Розташований у місті Андрушівці (Андрушівський район Житомирська область), парк навколо садиби-палацу Бержинських-Терещенків, одне з улюблених місць відпочинку мешканців та гостей міста, його туристичний об'єкт (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Парк «Садиба Терещенка»

У парку в середмісті Андрушівки розташовані ставки (на них щороку повертаються лебеді), палац Бержинських-Терещенків, декілька монументів радянської доби.

Площа парку 9,38 га. Природоохоронний статус присвоєно згідно з рішенням облвиконкому від 07.12.1970 року № 624. Перебуває у віданні: Андрушівське комунальне підприємство «Комсервіс».

Насадження верхнього ярусупредставлені деревними породами 150–170-річного віку, другого – 90-120-річного віку.

Дендрологічний склад: дерева місцевих порід, хоча також ростуть рідкісні для цих широт кедр та до 2016-го орку зростав один старий екземпляр коркового дерева біля монументу Слави.

Турчинівський парк

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення в Україні. Об'єкт природно-заповідного фонду Житомирської області. Розташований на території Чуднівського району Житомирської області, в селі Турчинівка (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Турчинівський парк

Площа парку становить 11 га. Територія парку перебуває у віданні Турчинівського СПТУ-30. Статус, отриманий у 1970 році надано для збереження давнього парку, заснованого в першій половині XIX ст. Зростають насадження місцевих деревних порід, деякі екземпляри віком 160—180 років. На території парку розташований Палац Терещенків-Уварових.

Тютюнниківський парк

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення в Україні. Об'єкт природно-заповідного фонду Житомирської області, розташований на території Чуднівського району Житомирської області, в селі Тютюнники.

Площа 5 га. Статус отриманий у 1964 році. Перебуває у віданні Тютюнниківської сільської ради.

Статус надано для збереження старого парку, заснованого в першій половині XIX ст. Зростають ясен, біла акація, горіх волоський, горіх сірий, з яких сформовано алеї, а також біогрупи з липи і клена гостролистого.

Місця рекреації, облаштовані для відпочинку від шуму міст, здебільшого розташовані віддалено від урбанізованих територій. Водночас в самому місті

Житомирі є достатня кількість місць для відпочинку. В місті налічується 20 парків та паркових зон, вісім з яких розміщені у Богунському районі, зокрема Крошенський парк, Гідропарк, Європейський сквер та інші, які розташовані на пров. Прудний, ш. Чудновское, вул. Покровська і інших вулицях поряд. Решта є окрасою Корольовського району, зокрема: Шадуарівський парк, Ботанічний сад.

Шодуарівський парк

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення. Об'єкт розташований на території Житомира Житомирської області, вул. Старий бульвар, 34.

Рис. 3.6. Шодуарівський парк

Площа парку становить 36 га. Він отримав статус у 1964 році. У 2020-ому році почалася реконструкція житомирської набережної, що розташована у Шодуарівському парку.

Ботанічний сад

Ботанічний сад Житомирського національного агроекологічного університету – природоохоронна територія загальнодержавного значення, що розташована у м. Житомир на берегах річки Путятинки – притоки Тетерева, і є

структурним підрозділом Житомирського національного агроекологічного університету. Площа сягає 35,4 гектара (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Ботанічний сад, Житомир

Ботанічний сад у Житомирі було засновано у навчальних цілях та як науково-дослідну базу. Науковці проводять дослідження теоретичних та практичних аспектів акліматизації плодових, кормових та декоративних рослин. Вивчаються екологічні особливості насіннєвого та вегетативного розмноження різних видів рослин. На базі ботанічного саду студенти проходять навчальну практику.

На території ботанічного саду зростає більше п'ятисот видів, форм та сортів деревних рослин і більше ніж тисяча видів трав'янистих рослин. Представлено ягідні, овочеві, технічні лікарські, декоративні, та інші види дерев. Зростають, тюльпани, магнолії та фруктові дерева.

На території ботанічного саду живуть два чорних лебеді

Навколо міста також розташовуються лісопаркові зони (рис. 3.8).

Саме парково-рекреаційні ландшафти, як один із типів урболандшафтів, на сьогодні зберегли окремі риси природності. Але й ці ландшафти, як правило, є вторинними, і їх природна стійкість ще нижча, ніж у зональних [9]. Парково-рекреаційні ландшафти за техногенно-геохімічною спеціалізацією є алохтонними і зазнають негативного впливу як з боку техногенезу, так і від рекреантів, які інтенсивно їх використовують [8, 9].

Рис. 3.8. Схема розміщення лісопаркової зони Житомира

1 – Філія «Коростенське лісомисливське господарство»; 2 – філія «Бердичівське лісове господарство»; 3 – ДП «Пулинський лісгосп АПК»

Рекреаційне навантаження вивчають як показник впливу рекреантів, також їх засобів переміщення на природні рекреаційні ресурси. Рекреаційне навантаження збільшується з розвитком туризму та відвідуваності цих місць.

Рекреаційні навантаження розрізняють допустимі і деструкційні. (критичні та катастрофічні) рекреаційні навантаження. Допустимі рекреаційні навантаження класифікують ще на оптимальні і гранично допустимі. Звісно, оптимальні рекреаційні навантаження є прикладом раціонального природокористування. Під час гранично допустимих рекреаційних навантаженнях у природних середовищах відбуваються зміни, зумовлені рекреантами, але вони носять зворотній характер. Природні ресурси здатні самовідновлюватися, хоча в деякій мірі з певними втратами. До деструкційних рекреаційних навантажень відносять критичні і катастрофічні види. Зрозуміло, що у цьому випадку зміни у природних комплексах стають незворотними, втрачається здатність до самовідновлення. Рекреаційне навантаження

розглядають як кількість рекреантів на території рекреаційного об'єкту за часовий проміжок. Найчастіше рекреаційне навантаження виражають як осіб/добу·га, тобто показує, що протягом дня на площі в 1 гектар рекреаційного ресурсу знаходився один рекреант. Вичислити рекреаційне навантаження можливо за допомогою методу вибірки. Вибірki будують як разові моделі. Такі моделі можуть бути моментними (одноразове визначення) і хронометричними (за певний проміжок часу). При високому рекреаційному навантаженні виникає рекреаційна дигресія. Вона характеризується порушенням природних рекреаційних ресурсів під впливом рекреантів. Величина дигресії залежить від комплексу одномоментних чинників: кількість рекреантів, тип рекреаційного ресурсу, стійкість біоценозу. Вирішальним є кількість рекреантів та ступінь їх екологічної свідомості [29]. Рекреаційний ресурс деградує не відразу, за результатами досліджень виділяють стадії цього процесу [29]. Перша стадія має ледве помітні зміни, які помітні по закінченню рекреаційного періоду. На другій стадії наявна витоптана рослинність, нерегульовані стежки. На третій стадії площа витоптаних стежок зростає. На четвертій стадії дигресії утворюються галявини, земляний покрив стає щільним. На п'ятій стадії зміни стають більше катастрофічними, дерева хворі або ушкоджені, вагоме витоптування рослинності, підріст зустрічається рідко. Підріст, що зберігся, мало диференційований, майже відсутні паростки цінних порід. IV – біогеоценоз набуває своєрідної структури, яка характеризується утворенням галявин і стежок, повністю зруйнована підстилка, розростаються лучні трави, відбувається ущільнення ґрунту. Відновлюються біоценози на I-III стадіях рекреаційної дигресії. Для встановлення ступеню рекреаційної дигресії визначають коефіцієнт рекреації (Кр).

Для того, щоб визначити границю стійкості біогеоценозу необхідно встановити здатність до самовідновлення. Важливо враховувати, що за наявності рекреаційного навантаження така межа стійкості буде знаходитися посеред третьою та четвертою стадіями дигресії. Біогеоценози, як показують моніторингові дослідження, мають різну ступінь стійкості до постійного впливу

рекреантів, не завжди можуть відновлюватися. Зрозуміло, що різні ступені дигресії можуть по різному відновлюватися та рослинний склад має вирішальне значення для визначення стійкості. Важливо визначати рекреаційну дигресію та вдосконалювати механізми і методики цього визначення. Очевидно, що рекреаційне навантаження залежить від пори року, погоди, святкових і вихідних днів, розташування даного рекреаційного ресурсу.

Важливим інструментом для популяризації туризму в Житомирській області є тематичний багат шаровий атлас «Туристична Житомирщина» (з точною локалізацією об'єктів, авторськими фотографіями їх та коротким описом) [8]. Цей проєкт реалізовано на базі Google My Maps. Інтерактивний атлас розміщений на сайті Житомирського обласного ТІЦ та доступний для загального користування [8]. Всі об'єкти поділені на такі категорії: «природно-заповідний фонд (ПЗФ)», «археологічні об'єкти», «природні об'єкти», «оглядові місця», «меморіальні об'єкти», «сакральні об'єкти», «архітектурні об'єкти», «рекреаційні об'єкти», «інші туристичні об'єкти». Вони представлені на карті окремими шарами (кожний з яких позначається відповідними іконками), які вмикаються або вимикаються за запитом користувача (рис. 3.9). В нижній частині легенди є можливість змінити базову карту.

У легенді карти навпроти іконки категорії є можливість розкрити список наявних туристичних об'єктів (рис. 3.3). Якщо натиснути на конкретну назву в списку, то іконка об'єкту підсвічується на карті. Це полегшує пошук, коли користувач знає назву DESTINATION. Водночас замість легенди карти з'являється фотографія об'єкта з його назвою і коротким описом.

Аналізуючи туристичні об'єкти м. Житомира, ми помітили, що не всі з них позначені на карті. Це приводить до висновку про вибіркoвість їхнього представлення.

Таким чином, цей багат шаровий атлас дає можливість користувачам отримати інформацію про атрактивні об'єкти Житомирської області, їхнє місце розташування, планувати власний відпочинок, а також посилює туристичний імідж Житомирщини тощо. Водночас вдосконалення його окремих опцій дасть

можливість проєкту стати незамінним інструментом як для туристів, так і для широкого кола спеціалістів.

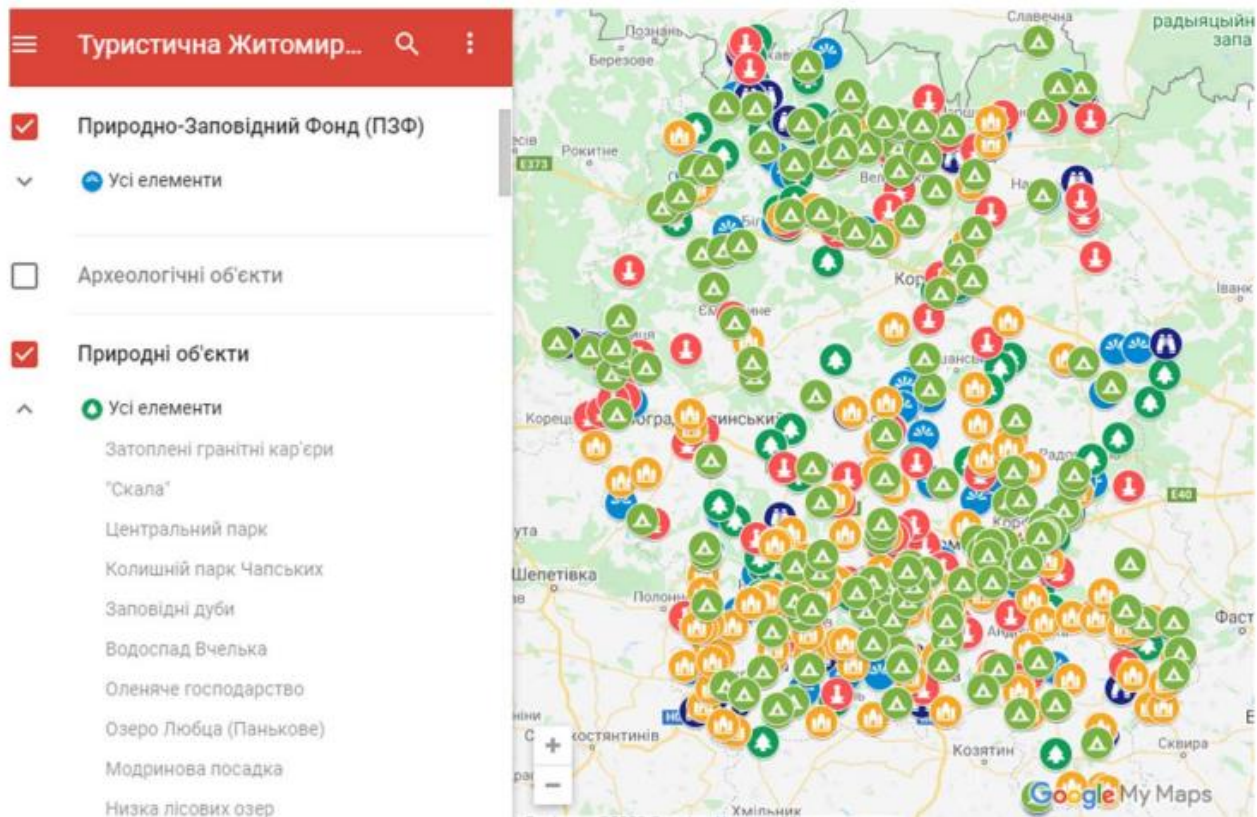

Рис. 3.9. Багатошаровий атлас «Туристична Житомирщина»

Варто було б додати максимально можливу кількість атрактивних туристичних об'єктів, супроводжуючи їх фотографіями. Деякі об'єкти потребують опису, щоб зрозуміти, яку пізнавальну цінність вони мають для відвідувачів. Можна було би створити окремий шар про інфраструктурні об'єкти, оскільки для туристів, як правило, корисною є інформація про заклади розміщення та харчування.

Проаналізовані проєкти дають уявлення про сильні сторони сучасних інтерактивних туристичних карт. До їхніх переваг слід віднести:

- низку зручностей у користуванні порівняно з паперовими (інтерактивність; компактність; можливість зміни базової карти; пошук об'єкта на карті, коли користувач знає назву DESTINATION; змога вимкнути шари з інформацією, яка не цікавить користувача тощо);
- опції прокладання маршрутів, вимірювання відстаней та визначення власного місця розташування;

– отримання додаткової інформації за запитом користувача (фотографія, короткий опис, точне місце розташування тощо);

Наявність водних об'єктів відіграє важливу роль у формуванні рекреаційного потенціалу території. Однак тривале їх господарське використання призвело до погіршення стану всіх водойм і навіть знищення цілих водних екосистем. Така ситуація викликає тривогу в суспільстві, адже городяни хочуть проживати в чистому навколишньому середовищі, водойми якого відзначатимуться низьким рівнем забруднення, будуть придатними для купання, відпочинку та риболовлі.

У місті Житомирі формуються всі сприятливі умови для використання водних об'єктів в рекреаційній діяльності, що обумовлено комплексом факторів:

- багатою історичною і культурною спадщиною міста;
- наявністю готельно-ресторанного комплексу, що забезпечує можливість розміщення туристів;
- достатня кількість водних об'єктів із високою транспортною доступністю до них;
- можливістю проведення міжнародних змагань, у т. ч. на водних об'єктах; розвитком активного туризму на водних об'єктах;
 - значною кількістю об'єктів, розміщених у незаселених районах, що сприяє розвитку екологічного туризму.

Важливим завданням є ефективне і раціональне використання природних ресурсів міста при одночасному створенні й розвитку рекреаційного комплексу та сучасної інфраструктури. Особливе значення має створення міської управлінської структури, відповідальної за розвиток рекреаційної галузі в цілому, у тому числі за розробку і просування рекреаційних продуктів, ліцензування, стандартизацію і сертифікацію об'єктів рекреаційної інфраструктури, захист прав споживачів та інтересів рекреантів, координацію роботи з підготовки й підвищення кваліфікації кадрів у галузі рекреації. Також

варто створити міську інформаційну систему, що містить інформацію про організації (осіб), які здійснюють рекреаційну діяльність.

3.2. Основні напрями формування та регулювання рекреаційного землекористування урбанізованих територій

Економічні інструменти не завжди є єдиним правильним рішенням екологічних проблем великого міста. У зв'язку з цим в управлінні озелененням великих міст виникає доцільність переходу від механічного протиставлення адміністративно-контрольних та економічних інструментів до їх синтезу і спільного застосування на практиці. Багато сучасних інженерно-геологічних порушень стану природного середовища пов'язані також зі зміною характеру будівельних й архітектурних рішень, наприклад широким застосуванням збірних залізобетонних конструкцій, що особливо сприйнятливі до нерівномірних осідань. Причиною порушень природного середовища можуть бути в естетичному і психологічному аспектах невдалі композиційні рішення, які зовсім не враховують або недостатньо враховують характер рельєфу, водних об'єктів, рослинність, а також їх поєднання [17]. В естетичному аспекті

оцінюванню підлягають:

- пейзажність, показником якої є контрастність окремих елементів ландшафту до його загального фону (наприклад, луки і невеликі масиви лісу, долини й гори, височини на рівнині), архітектурних споруд по відношенню один до одного;
- розміщення міста в ландшафті: серед поля, біля берега озера або моря, річки і т. д.;
- збереження природного ландшафту;
- поєднання природного ландшафту зі штучно створеними природними об'єктами (наприклад, міські парки й сади, з'єднані смугою лісових посадок із приміськими лісами).

Актуальними є екологічні завдання територіального планування. У більшості схем і проектів містобудування, що наразі розробляються, недостатньо враховуються охорона навколишнього середовища та екологічні вимоги. Пропозиції зосередженні переважно в рамках санітарно-гігієнічних заходів і не охоплюють найважливіші аспекти екологічної складової.

Гірша ситуація щодо реалізації проектних пропозицій з охорони середовища, незважаючи на те, що, як уже зазначалося, одне з найважливіших завдань сучасної територіальної планування – це створення умов для збереження екологічної рівноваги на території з одночасним забезпеченням раціонального використання всіх його матеріальних, природних і трудових ресурсів.

Поняття екологічної рівноваги як прикладної дисципліни, якою є територіальне планування, менш повне, ніж у класичній екології, що пояснюється специфікою конструктивних планувальних завдань. Під екологічною рівновагою в районному плануванні розуміють динамічний стан природного середовища району, що забезпечує саморегуляцію і відтворення основних його компонентів – атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунтового покриву, рослинності, тваринного світу [22]. Саме об'єкти територіального планування є тією первинною територіальною основою, поєднанням земель, на яких можна забезпечити належну екологічну рівновагу, оскільки ні місто, ні міська агломерація не мають для цього достатньо розвинених умов (вільний простір, значні басейни стоку і т. д.) і не можуть зберегти рівноважний стан між природним середовищем і антропогенною складовою.

ВИСНОВКИ

Формування урбанізованої території є наслідком інтенсифікації соціального, економічного, екологічного розвитку, розповсюдження міського способу життя та формування нових форм і просторових структур розселення. Розвиток міських територій допомагає значному підняттю ролі міст у суспільному житті, характеризується концентрацією населення в окремих осередках, трансформацією соціального та культурного середовища та формування нових понять. Функціонування та розвиток міських територій є результатом трансформацій економічного та соціального простору, сприяє формуванню середовища для підняття рівня економічних інновацій та розвитку людського капіталу.

Обґрунтовано, що рекреаційне зонування землекористування реалізується в розрізі його підтипів. Воно є багатогранною інтегрованою сферою діяльності, що відіграє роль однієї із соціальних систем життєзабезпечення, спрямованих на відновлення здоров'я і підтримання працездатності людини. У рамках рекреаційного землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, ураховуючи особливості використовуваних ресурсів у межах водоохоронних зон і прибережних захисних смуг міст, запропоновано виділяти чотири підтипи, зокрема лікувально-оздоровчої, спортивної та садово-дачної рекреації, водного туризму.

Важливим завданням є ефективне і раціональне використання природних ресурсів міста при одночасному створенні й розвитку рекреаційного комплексу та сучасної інфраструктури. Особливе значення має створення міської управлінської структури, відповідальної за розвиток рекреаційної галузі в цілому, у тому числі за розробку і просування рекреаційних продуктів.

Досягнення цілі екологічного та економічного менеджменту можливе за допомогою механізму, що дозволяє забезпечити узгодженість елементів управління відповідно до можливості отримання очікуваного кінцевого результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 №2768-III [Електронний ресурс]: Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/> (дата звернення: 12.04.2024).
2. Третяк А.М., Гребенник Г.В. Сутність та поняття економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування в умовах нових земельних відносин. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2014. № 1–2. С. 92–101.
3. Урбанізаційні процеси в Україні 1989-2013. Звіт Світового банку. Міжнародний банк реконструкції та розвитку, 2015. 218 с.
4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. Київ : Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2021. 514 с. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>.
5. Голод А. П., Дрофяк З. Б. Приміська зона великого міста як перспективна рекреаційна територія // Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22. С. 72–76.
6. Державні будівельні норми України. ДБН Б.1-3-97. Склад, історія, порядок розробки, погодження та затвердження генеральних планів населених пунктів. Офіц. вид. К.: Держбуд України, 1997.
7. Наказ Кабінету України “Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогоспо-дарського призначення та населених пунктів” // Офіційний вісник України від 26.04. 2006 р. № 15. С. 154.
8. Палеха Ю. М. Економіко-географічні аспекти формування вартості територій населених пунктів / Ю. М. Палеха. К.: ПРОФІ, 2004. 324 с.
9. Третяк А. М. Землевпорядне проектування: Теоретичні основи і територіальний землеустрій: навчальний посібник. К.: Вища освіта, 2006. 528 с.
10. Плешкановська А. М., Савченко О. Д. (2019). Епохи та міста. Київ. Інститут Урбаністики, 264.

11. Лавров В. В. (2005). Конфлікт соціальних, економічних та екологічних цінностей як базова перепона на шляху до сталого розвитку системи «суспільство-природа» в умовах конкурентного середовища. Національний лісотехнічний університет України. Науковий вісник. 15.6, 332–339.
12. Pleshkanovska A. (2020). Assessing the level of greening in a major city: subjective and objective evaluation on the example of the city of Kyiv. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 48, 155-164
13. Nigel H., Puente S. Environmental Issues in the Cities of the Developing World, 2(4), 1990. P. 291–302.
14. Шевчук Л.М., Герасимчук О.Л., Васильєва Л.А. Аналіз географічних особливостей Житомирського Полісся, його природних ресурсів та потенціалу для розвитку туризму. *Географія та туризм*. Вип. 73., 2023. С. 16-25.
15. Занько Д.С. Складання інтерактивних карт засобами ArcGIS Online. *Часопис картографії*. 2016. Вип. 16. С. 77–85.
16. Поморцева О.Є., Герасименко М.Д. Розробка туристичного маршруту за допомогою геоінформаційних технологій. *Системи обробки інформації*. 2019. Вип. 1. С. 37–43.
17. Туристична Житомирщина. Житомирський обласний ТІЦ : веб-сайт. URL: <http://tic.zt.ua/pro-zhytomyrshchynu/mapa-oblasti> (дата звернення: 23.03.2024)
18. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. К. : КНУ, 2001. 397 с.
19. Горун В. В. Аналіз теоретико-концептуальних основ рекреаційного районування / В. В. Горун // *Наукові записки ТНПУ. Серія : географія*. 2012. Вип. 31, № 1. С. 161-169.
20. Теорія і практика управління розвитком міських агломерацій: монографія / С. В. Богачов, М. В. Мельникова, В. А. Устименко та ін. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. Харків : ТОВ «Водний спектр

Дж-Ем-Пи», 2017. 209 с.

21. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Наказ Міністерства природи України від 22.06.2009 №330. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09#_ (дата звернення 06.04.2024).

22. Калина Т. Є., Шушулков С. Д., Арзуманян Т. Ю. Земельно-ресурсний потенціал і його роль у сталому розвитку регіону. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2019. Вип. 4 (82). 2019. С. 78-82.

23. Богак Л. М., Тимофєєв М. В. До питання упорядкування забудови прибережних територій в межах міських населених пунктів. Сучасне промислове та цивільне будівництво. 2007. № 1. Т. 3. С. 47–51.

24. Бутенко Є. В, Лошакова Ю. О. Стале землекористування та його оцінка: світові тенденції. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2019. № 3. С. 37–47.

25. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/213/95-вр>

26. Галушкіна Т. П., Фоменко В. А., Булишева Д. В. Рекреаційне землекористування в системі регіонального екологічного менеджменту прибережних територій. Економіка: реалії часу. 2012. № 3–4 (4–5). С. 152-156.

27. Myroslav Malovanyu, Andrew Masikevych, Mikhail Kolotylo, Valery Yaremchuk. (2019). Analysis of environmental safety of recreational territories of mountain ecosystems and development of technical measures for its stabilization. Eastern- European Journal of Enterprise Technologies. Vol 6, No 10 (102). 15-24. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2019.185850>. (SCOPUS).

28. Дорош Й. М., Дорош О. С. Формування обмежень та обтяжень у землекористуванні: навч. посіб. Херсон: Грін Д. С., 2017. 650 с.

29. Теорія і практика управління розвитком міських агломерацій: монографія / С. В. Богачов, М. В. Мельникова, В. А. Устименко та ін. НАН

України. Ін-т економіко-правових досліджень. Харків : ТОВ «Водний спектр Дж-Ем-Пи», 2017. 209 с.

30. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні. Луцький держ. технічний ун-т. Луцьк : ЛДТУ, 2006. 351 с.